

"ונלוו גויים רבים" או "עם לבדד ישכון"?

זרובבל, עזרא ונחמיה – גישת 'זרע הקודש'

הרב אפרים ולץ

בניגוד לגישה אותה פגשנו בפרק הקודם, גישתם האוניברסלית של ישעיהו וזכריה שראו באור חיובי את הכנסתם של עמי העולם תחת כנפי השכינה, ניתן לזהות בדור הבא גישה הפוכה אצל מנהיגי העלייה של שיבת ציון – גישה הרואה בעם ישראל 'זרע קודש' שכלל לא ניתן להצטרף אליו, ואדרבה, נכון לשיטתה להתבדל מעמי הארץ ולדחות את הרוצים להצטרף לעם ישראל. את הגישה הבדלנית של מנהיגי הקהילה שעולה מבבל ניתן לראות אצל שלושת המנהיגים המרכזיים שלה לאורך התקופה – זרובבל, עזרא ונחמיה. קשה לעמוד על הגורמים המדויקים לאימוץ המדיניות המשותפת למנהיגי קהילה זו². קשה לעמוד על שורשיה המדויקים של גישה זו. יתכן כי זהו תהליך שהתחדד בשנות הגלות בבבל אשר חייבו צורה כלשהי של הגבהת החומות לשם שמירה על הקהילה. מאידך, יש בגישה זו מעין תגובת נגד למצב שארית הפליטה בארץ שבמצב העניינים שנוצר הפכה קרובה ומושפעת מן הקבוצות החדשות שהגיעו ארצה ואימצו את משפט אלוהי הארץ³.

דחייה מעבודת המקדש

מופע בולט ראשון לגישה זו אנו מוצאים אצל זרובבל אשר דחה את יושבי הארץ מלהשתתף עם עולי בבל בבניית בית המקדש מנימוקים בירוקרטיים של מצוות מלך פרס, ואלו הופכים להיות אויבי הקהילה היהודית והמקדש המכונים בכתובים 'צרי יהודה ובנימין':

(א) וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבְנֵימִן כִּי בָנִי הַגּוֹלָה בּוֹנִים הֵיכַל לַיהוָה אֶל-לְהִי יִשְׂרָאֵל:

(ב) וַיִּגְשׁוּ אֶל זָרְבָבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הָאֲבוֹת וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרֹשׁ לֹא-לְהִיכֶם

(כתיב: ולא) וְלוֹ אֲנַחְנוּ זָבָחִים מִימֵי אֶסֶר חֵדָן מֶלֶךְ אֲשׁוּר הַמַּעֲלָה אֲתָנוּ פֹה:

(ג) וַיֹּאמְרוּ לָהֶם זָרְבָבֶל וַיִּשׁוּעַ וַיִּשְׂאָר רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא לָכֶם וְלָנוּ לְבָנוֹת בַּיִת לֹא-לְהִינּוּ

כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה אֶל-לְהִי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוְּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרֶס:

(ד) וַיְהִי עִם הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם יְהוּדָה וּמְבַהֲלִים אוֹתָם לְבָנוֹת:

¹ פרק זה מעט ארוך מהרגיל משום שמשולבים בו ציטוטים שונים מימי שיבת ציון, שרק דרכם ניתן לקבל את התמונה המלאה של גישת 'זרע הקודש'.

² נצוין כי ודאי ששורשי התפיסה הפרטיקולרית יסודם בתורה (למשל ויקרא כ כו: " וְאֲבָדְלָ אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי"; ודברים ז ו: "כִּי עִם קְדוֹשׁ אֲתָה לַה' אֶל-לְהִיךָ בְּךָ בְּחַר ה' אֶל-לְהִיךָ לְהִיּוֹת לּוֹ לְעַם סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה"). אולם כפי שנראה בתחילת ימי בית שני קיבלה פרטיקולריות זו דגשים משלה.

³ מלכים ב יז כד-מא.

כל הזכויות שמורות ©

(ה) וְסִכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהַפֵּר עֲצָתָם כֹּל יָמֵי כוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד מַלְכוּת דְרִיּוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרַס:
(ו) וּבְמַלְכוּת אַחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּתַחֲלַת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שְׁטֵנָה עַל יֶשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם:

(עזרא ד, א-ו)

קשה לקבל כי הכתובים יזדקקו לוויכוח בין זרובבל לאותם גורמים מקומיים אילו היה בירוקרטי בלבד, ושתיפתח מערכה עוינת בין הקהילות על עניין שכזה. מסתבר יותר שזרובבל ראה פגם בשיתוף גורמים זרים בבניין בית המקדש, וזאת בניגוד בולט לנבואתו של ישעיהו:⁴

(י) וּבְנוּ בְנֵי נֶכֶר חֲמַתִּיהָ וּמַלְכֵיהֶם יִשְׁרְתוּנָהּ כִּי בְקֶצְפִי הִכִּיתִיהָ וּבְרִצוֹנִי רַחַמְתִּיהָ:
(יא) וּפְתָחוּ שַׁעְרֵיהָ תְּמִיד יוֹמָם וְלַיְלָה לֹא יִסָּגְרוּ לְהַבִּיא אֵלֶיהָ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים:
(יב) כִּי הִגִּי וְהִמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹדוּהָ יֵאָבְדוּ וְהַגּוֹיִם חָרַב יִחָרְבוּ:
(יג) כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלֶיהָ יָבֹא בְרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאֲשׂוּר יִחַדּוּ לְפָאֵר מְקוֹם מְקַדְּשֵׁי וּמְקוֹם רַגְלֵי אֲכַבֵּד:
(יד) וְהִלְכוּ אֵלֶיהָ שְׂחוּחַ בְּנֵי מַעֲנִיָּה וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל כַּפּוֹת רַגְלֶיהָ כֹּל מִנְּאֻצֶיהָ וְקָרְאוּ לָהּ עִיר ה' צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:
(טו) תַּחַת הַיּוֹתֵר עֲזוּבָה וְשִׁנְאוּאָה וְאִין עוֹבֵר וְשִׁמְתִּיהָ לְגֵאוֹן עוֹלָם מְשׁוֹשׁ דוֹר וָדוֹר:

(ישעיהו ס, י-טו)

זרובבל רואה בבניית המקדש ועבודתו שטח השייך לישראל בלבד ואין לו עניין בשיתוף עמי הארץ, בעוד ישעיהו מנבא כי הגויים יהיו שותפים בבניית המקדש כנבואה של גאולה ומצב פוליטי ורוחני שלם.
דפוס דומה אנו מוצאים אצל נחמיה, שלאחר הקריאה בתורה שהביאה להיבדלות מהנשים הנוכריות (ראו להלן), הוא מצוין כי לטוביה העמוני ניתנה מידי אלישיב הכהן לשכה בבית המקדש אשר שימשה בעבר לעבודת המקדש, ונחמיה השליך אותו ממנה:

(ד) וּלְפָנַי מָזָה אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן נָתַן בְּלִשְׁכַּת בַּיִת אֶגְ-לֵהִינוּ קְרוֹב לְטוֹבִיָּה:
(ה) וַיַּעַשׂ לוֹ לְשִׁכָּה גְדוֹלָה וְשָׁם הָיוּ לְפָנַימ בְּתָנִים אֶת הַמִּנְחָה הַלְּבֹנָה וְהַכֵּלִים וַיַּמְעִשׂר הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיֶּצֶקֶר מִצֹּת הַלֵּוִיִּם וְהַמְשָׁרְרִים וְהַשְּׁעָרִים וְתַרְוַמַת הַכֹּהֲנִים:
(ו) וּבְכָל זֶה לֹא הָיִיתִי בִירוּשָׁלַם כִּי בְשִׁנַּת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא מֶלֶךְ בָּבֶל בָּאתִי אֶל הַמֶּלֶךְ וּלְקֹץ יָמַימ נִשְׁאַלְתִּי מִן הַמֶּלֶךְ:
(ז) וְאָבֹא לִירוּשָׁלַם וְאָבִינָה בְרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶלְיָשִׁיב לְטוֹבִיָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה בְּחֻצְרֵי בַיִת הָאֶגְ-לֵהִים:
(ח) וַיַּרְע לִי מְאֹד וְאֲשַׁלִּיכָה אֶת כָּל כְּלֵי בַיִת טוֹבִיָּה הַחוּץ מִן הַלְּשִׁכָּה:

⁴ כך גם לעיל פרק נו: "ונתתי להם בבית ובחומותי יד ושם".
כל הזכויות שמורות ©

(ט) וְאָמְרָה וַיִּטְהָרוּ הַלְשָׁכוֹת וְאָשִׁיבָה שָׁם כְּלֵי בַיִת הָאֵל-לֵהִים אֶת הַמִּנְחָה וְהַלְבוּנָה:

(נחמיה יג, ד-ט)

גם אצל עזרא (ח) אנו מוצאים רגישות לעבודת המקדש כאשר הוא מחפש בין בני הגולה כהנים לעבודה:

(טו) וְאֶקְבָּצֶם אֶל הַנֶּהָר הַבָּא אֶל אֶהוּא וַנַּחֲנָה שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה וְאָבִינָה בָּעַם וּבְכֹהֲנִים וּמְבִנֵי יְלֵוֵי לֹא מִצְאָתִי שָׁם:

(טז) וְאֶשְׁלַחָה לְאֶלְיָעָזָר לְאֶרְיָאֵל לְשִׁמְעִיָּה וּלְאֶלְנָתָן וּלְיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן וּלְזַכְרְיָה וּלְמִשְׁלָם רְאִשִׁים וּלְיִזְיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן מְבִינִים:

(יז) וּאִצְוָה וְאֶצְוָה אוֹתָם עַל אֲדוּ הָרֵאשׁ בְּכֶסֶפְיָא הַמָּקוֹם וְאָשִׁימָה בְּפִיהֶם דְּבָרִים לְדַבֵּר אֶל אֲדוּ אַחִיו הַנְּתוּנִים הַנְּתִינִים בְּכֶסֶפְיָא הַמָּקוֹם לְהַבִּיא לָנוּ מִשְׁרָתִים לְבַיִת אֶל-לֵהִינוּ:

(עזרא ח, טו-יז)

עזרא איננו מוכן להסתמך על בני הארץ וסבור שהמקדש יכול להיות מנוהל רק על ידי כהנים מבני הגולה המיוחדים שחזרו מבבל⁵.

אל מול כל אלו עומדת נבואת אחרית הימים של ישעיהו. לא זאת בלבד שישעיהו ראה כחזון אחרית הימים בנייה משותפת של המקדש עם הגויים, כפי שראינו לעיל, הוא גם מנבא על כך שגם הגויים יהיו שותפים בעבודת המקדש בצורה מסוימת:

(כ) וְהִבִּיאוּ אֶת כָּל אַחֲיֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְחָה לֵה' בְּסוּסִים וּבְרֶכָב וּבְצִבִּים וּבְפָרָדִים וּבְכִרְקָרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר ה' כֹּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּנְחָה בְּכָלִי טְהוֹר בַּיִת ה':

(כא) וְגַם מֵהֶם אֶקַּח לְכֹהֲנִים לְלוֹיִם אָמַר ה':

(ישעיהו סו, כ-כא)

מנהיגי עולי הגולה עומדים בפרץ כנגד הדעה שתפסה לה מקום ממשי בישראל, לפיה המקדש יכול לקבל לתוכו צורות לאומיות נוספות שקיבלו את האמונה. מאבק זה עלה בידם בהצלחה⁶.

⁵ בהקשר זה נציין לכתוב שפרשנותו איננה ברורה דיה. בתיאור מעשה הפסח בספר עזרא (ו, כא) מצויינים המשתתפים באירוע: "וַיֵּאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבִיִּים מִהַגּוֹלָה וְכָל הַנְּבָדָל מִטְּמֵאת גּוֹי הָאָרֶץ אֲלֵהֶם לְדָרֵשׁ לֵה' אֶל-לֵהִי יִשְׂרָאֵל". לא ברור מי הם הנבדלים מטומאת גויי הארץ, ואיך בדיוק הם נבדלו - האם הכוונה לנוכרים שהתגיירו או שמא ליהודים שהיו נשואים בנישואי תערובת וחזרו בהם.

⁶ אין להסיר מכלל אפשרות שזרובבל, עזרא ונחמיה ראו באחרית הימים אפשרות ואולי אפילו יעוד, לתיקון עולם אוניברסלי. אך העובדה שבאותו דור אנו רואים פעילות עקבית של מנהיגים אלו לסילוק הנוכרים ובידול מהם, ואל מול זה נבואות תכופות דווקא על שילובם של הנוכרים ביעוד שלעתיד לבוא, לכל הפחות מצביעה על דרכי פעולה ודגשים שונים בתכלית בין שני הזרמים הללו.

גירוש הנשים הנוכריות

מאבק נוסף אותו ניהלו עזרא ונחמיה היה מורכב יותר, שכן הוא נגע בחיים הפרטיים והמשפחתיים של רבים בעם, וזו תופעת נישואי התערובת שפשטה גם אצל נכבדי הקהל. כפי שנראה, כאשר עזרא נחשף לראשונה לתופעה זו, הוא פעל נגדה בנחרצות, אך ככל הנראה פעולתו לא הושלמה ונחמיה מוסיף ופועל בתחום זה בסגנון מעט שונה.

מאמציו של עזרא לביעור תופעת נישואי התערובת מתוארים בסוף ספרו, ולצורך הדיון נצטט את הפרשיה כולה:

- (א) וּכְכֹלֹת אֵלֶּה נִגְשׂוּ אֵלַי הַשָּׂרִים לֵאמֹר לֹא נִבְדְּלוּ הָעָם יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמֵּי הָאָרְצוֹת כְּתוֹעֲבֹתֵיהֶם לְכַבְּעֵנִי הַחֲתִי הַפְּרָזִי הַיְבוּסִי הָעַמֹּנִי הַמֵּאָבִי הַמִּצְרִי וְהָאֲמֹרִי:
- (ב) כִּי נִשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם וְהִתְעַרְבוּ זָרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמֵּי הָאָרְצוֹת וַיֵּד הַשָּׂרִים וְהַסֹּגְנִים הִיְתָה בְּמַעַל הַזֶּה רֵאשׁוֹנָה: ס
- (ג) וּכְשָׁמְעִי אֶת הַדְּבָר הַזֶּה קִרַּעְתִּי אֶת בְּגָדִי וּמַעִילִי וְאֶמְרָטָה מִשְׁעַר רֵאשִׁי וַיִּזְקַנִּי וְאִשְׁבָּה מִשׁוּמִם:
- (ד) וְאֵלַי יֹאסְפוּ כָל חֵרֵד בְּדַבְּרֵי אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל מַעַל הַגּוֹלָה וְאֲנִי יוֹשֵׁב מִשׁוּמִם עַד לְמִנְחַת הָעָרֶב:
- (ה) וּבְמִנְחַת הָעָרֶב קָמְתִי מִתַּעֲנִיתִי וּבִקְרָעִי בְּגָדִי וּמַעִילִי וְאֶכְרַעַה עַל בְּרַפִּי וְאֶפְרָשָׁה כְּפִי אֶל ה' אֱ-לֹהֵי:
- (ו) וְאָמַרְתָּ אֱ-לֹהֵי בְשֹׁתִי וּנְכַלְמַתִּי לְהָרִים אֱ-לֹהֵי פְנֵי אֵלֶיךָ כִּי עֲוֹנוֹתֵינוּ רַבּוּ לְמַעַלְהָ רֵאשִׁי וְאִשְׁמַתְנוּ גְדֹלָה עַד לַשָּׁמַיִם:
- (ז) מִיָּמֵי אֲבוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּאִשְׁמָה גְדֹלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּבְעֲוֹנוֹתֵינוּ נִתְּנוּ אֲנַחְנוּ מְלָכֵינוּ כַּהֲנִינוּ בְּיַד מְלָכֵי הָאָרְצוֹת בְּחָרֵב בְּשָׁבִי וּבְבִזָּה וּבְבִשְׁת פְּנִים כַּהֲיוֹם הַזֶּה:
- (ח) וְעַתָּה כְּמַעַט רָגַע הִיְתָה תַּחֲנוּה מֵאֵת ה' אֱ-לֹהֵינוּ לְהַשְׁאִיר לָנוּ פְּלִיטָה וְלָתֵת לָנוּ יָתֵד בְּמָקוֹם קִדְשׁוֹ לְהַאִיר עֵינֵינוּ אֱ-לֹהֵינוּ וּלְתַתְּנוּ מַחִיָּה מְעַט בְּעַבְדְּתֵנוּ:
- (ט) כִּי עַבְדִּים אֲנַחְנוּ וּבְעַבְדְּתֵנוּ לֹא עֲזַבְנוּ אֱ-לֹהֵינוּ וַיֵּט עָלֵינוּ חֶסֶד לְפָנֵי מְלָכֵי פָרַס לָתֵת לָנוּ מַחִיָּה לְרוֹמִם אֶת בֵּית אֱ-לֹהֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת חֲרֻבְתּוֹ וְלָתֵת לָנוּ גְדָר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם: ס
- (י) וְעַתָּה מֵה נֹאמַר אֱ-לֹהֵינוּ אַחֲרֵי זֹאת כִּי עֲזַבְנוּ מִצְוֹתֶיךָ:
- (יא) אֲשֶׁר צִוִּית בְּיַד עַבְדֶּיךָ הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לְרִשְׁתָּהּ אָרֶץ נְדָה הִיא בְּנִדַת עַמֵּי הָאָרְצוֹת בְּתוֹעֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר מְלֹאוֹהָ מִפֶּה אֶל פֶּה בְּסִמְאֹתָם:
- (יב) וְעַתָּה בְּנוֹתֵיכֶם אֵל תִּתְּנוּ לְבָנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם אֵל תִּשְׂאוּ לְבָנֵיכֶם וְלֹא תִדְרָשׁוּ שְׁלָמָם וְטוֹבָתָם עַד עוֹלָם לְמַעַן תִּחְזְקוּ וְאַכְלֹתֶם אֶת טוֹב הָאָרֶץ וְהוֹרִשְׁתֶּם לְבָנֵיכֶם עַד עוֹלָם:
- (יג) וְאַחֲרֵי כָּל הַבָּא עָלֵינוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ הָרָעִים וּבְאִשְׁמַתְנוּ הַגְּדֹלָה כִּי אַתָּה אֱ-לֹהֵינוּ חֲשַׁכְתָּ לְמַטָּה מֵעֵינֵינוּ וְנִתְּתָה לָנוּ פְּלִיטָה כְּזֹאת:

- (יד) הנָּשׁוּב לְהִפָּר מִצְוֹתֶיהָ וּלְהִתְחַתֵּן בְּעַמֵּי הַתְּעַבּוֹת הָאֵלֶּה הַלּוֹא תִּתְּנֶנּוּ בְּנֵי עַד כֹּלֵה לְאִין שְׂאֵרִית וּפְלִיטָה: פ
- (טו) ה' א-לֵהי יִשְׂרָאֵל צְדִיק אֵתָהּ כִּי נִשְׁאַרְנוּ פְּלִיטָה כִּהְיִים הַזֶּה הַנָּנוּ לְפָנֶיהָ בְּאִשְׁמֹתֵינוּ כִּי אִין לַעֲמוּד לְפָנֶיהָ עַל זֹאת: פ
- (א) וְכִהְתְּפַלֵּל עֲזָרָא וְכִהְתְּוֹדֶתוּ בְּכָה וּמִתְנַפֵּל לְפָנֶיהָ בֵּית הָאֵל-הַיָּם נִקְבְּצוּ אֱלֹו מִיִּשְׂרָאֵל קִהֵל רַב מֵאֲד אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְיֻלְדִים כִּי בָּכוּ הָעַם הַרְבֵּה בְּכָה: ס
- (ב) וַיַּעַן שְׂכַנְיָהּ בֶן יַחִיאֵל מִבְּנֵי עֵילָם וַיֹּאמֶר לַעֲזָרָא אֲנַחְנוּ מְעַלְנוּ בָּא-לֵהֵינוּ וְנִשְׁבַּח נָשִׁים נְכָרִיּוֹת מֵעַמֵּי הָאָרֶץ וְעַתָּה יֵשׁ מְקוֹה לְיִשְׂרָאֵל עַל זֹאת:
- (ג) וְעַתָּה נְכָרֶת בְּרִית לֹא-לֵהֵינוּ לְהוֹצִיא כָּל נָשִׁים וְהַנּוֹלֵד מֵהֶם בְּעֶצֶת א-דְנִי וְהַחֲרָדִים בְּמִצְוֹת א-לֵהֵינוּ וְכַתּוּרָה יַעֲשֶׂה:
- (ד) קוּם כִּי עָלֶיךָ הַדָּבָר וְאֲנַחְנוּ עִמָּךְ חֲזַק וְעֲשֵׂה: פ
- (ה) וַיִּקָּם עֲזָרָא וַיִּשְׁבַּע אֶת שָׂרֵי הַכְּהֵנִים הַלְוִיִּם וְכָל יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁבְּעוּ:
- (ו) וַיִּקָּם עֲזָרָא מִלְּפָנֶיהָ בֵּית הָא-לֵהִים וַיִּלְךָ אֶל לִשְׁכַּת יְהוֹחָנָן בֶּן אֱלִישִׁיב וַיִּלְךָ שָׁם לָחֵם לֹא אָכַל וַיִּמֵּים לֹא שָׁתָה כִּי מִתְאַבֵּל עַל מַעַל הַגּוֹלָה: ס
- (ז) וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בִּיהוּדָה וִירוּשָׁלַם לְכָל בְּנֵי הַגּוֹלָה לְהִקָּבֵץ יְרוּשָׁלַם:
- (ח) וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא לְשִׁלְשֶׁת הַיָּמִים כְּעֶצֶת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יִחָרֵם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבְדֵּל מִקְהַל הַגּוֹלָה: ס
- (ט) וַיִּקְבְּצוּ כָּל אַנְשֵׁי יְהוּדָה וּבְנֵימָן וִירוּשָׁלַם לְשִׁלְשֶׁת הַיָּמִים הוּא חֲדָשׁ הַתְּשִׁיעִי בְּעֶשְׂרִים בְּחֲדָשׁ וַיִּשְׁבּוּ כָּל הָעַם בְּרַחוּב בֵּית הָא-לֵהִים מִרְעִידִים עַל הַדָּבָר וּמִהַגְּשָׁמִים: פ
- (י) וַיִּקָּם עֲזָרָא הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם מְעַלְתֶּם וַתִּשְׁבּוּ נָשִׁים נְכָרִיּוֹת לְהוֹסִיף עַל אֲשֵׁמַת יִשְׂרָאֵל:
- (יא) וְעַתָּה תָּנוּ תוֹדָה לַה' א-לֵהי אֲבֹתֵיכֶם וַעֲשׂוּ רְצוֹנוֹ וְהַבְּדִלוּ מֵעַמֵּי הָאָרֶץ וּמִן הַנָּשִׁים הַנְּכָרִיּוֹת:
- (יב) וַיַּעֲנוּ כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמְרוּ קוֹל גָּדוֹל כֵּן כַּדְּבָרֶךָ עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת:
- (יג) אָבֵל הָעַם רַב וְהָעֵת גְּשָׁמִים וְאִין כֹּחַ לַעֲמוּד בַּחוּץ וְהַמְּלָאכָה לֹא לְיוֹם אֶחָד וְלֹא לְשָׁנַיִם כִּי הַרְבִּינוּ לְפִשְׁעַ בְּדָבָר הַזֶּה:
- (יד) וַעֲמַדוּ נָא שָׂרֵינוּ לְכָל הַקָּהָל וְכָל אֲשֶׁר בְּעָרֵינוּ הַהִשִּׁיב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת יָבֹא לַעֲתִים מִזְּמָנִים וְעַמְהֶם זָקְנֵי עִיר וְעִיר וְשִׁפְטִיָּה עַד לְהִשִּׁיב חֲרוֹן אַף א-לֵהֵינוּ מִמֶּנּוּ עַד לְדָבָר הַזֶּה: פ
- (טו) אֵה יוֹנְתָן בֶּן עֲשָׂהָאֵל וַיַּחֲזִיֵהוּ בֶן תִּקְוָה עָמְדוּ עַל זֹאת וּמִשְׁלָם וְשָׁבְתִי הַלְוִי עֲזָרָם:
- (טז) וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי הַגּוֹלָה וַיִּבְדְּלוּ עֲזָרָא הַכֹּהֵן אֲנָשִׁים רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְבֵית אֲבֹתָם וְכָלֵם בְּשִׁמּוֹת וַיִּשְׁבּוּ בְיוֹם אֶחָד לַחֲדָשׁ הָעֶשְׂרִי לְדָרְיוֹשׁ הַדָּבָר:
- (יז) וַיִּכְלּוּ בְכָל אֲנָשִׁים הַהִשִּׁיבוּ נָשִׁים נְכָרִיּוֹת עַד יוֹם אֶחָד לַחֲדָשׁ הָרֵאשׁוֹן: פ

(יח) וַיִּמְצָא מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הָשִׁיבוּ נָשִׁים נְכָרִיּוֹת מִבְּנֵי יִשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וְאֶחָיו מַעֲשִׂיָה וְאַלְיָעָזָר
וַיְרִיב וַגְּדִלְיָה:

[...]

(מד) כָּל אֵלֶּה נִשְׂאוּ נָשִׁים נְכָרִיּוֹת וַיֵּשׂ מֵהֶם נָשִׁים וַיְשִׂימוּ בָנִים:

(עזרא ט-י)

ראשית נציין כי נראה מן הכתובים שעזרא לא הכיר את התופעה של נישואי תערובת קודם שבאו אליו השרים לבשרו. יתכן שהיה זה מפני שאירוע זה היה סמוך להגעתו לארץ, או שמא מפני שהתופעה היתה מוגבלת בהיקפה, או שהיא פשתה קודם ביושבי הארץ הנשארים בגלות בבל שלא נמנו עם העולים עימו. בכל אופן, הכתוב מציין מספר של מאה ושלושה עשר שרים ברשימה של מגרשי הנשים. האם האחרים גם חטאו בה? האם זה מצדיק את הטענה "כי הרבנו לפשוע"?

יתכן שכתוב מספר לנו רק על התופעה כפי שהיא התקיימה באליטה החברתית-דתית של ירושלים, ויתכן גם שזו השכבה החברתית שעימה התעמת עזרא, אך ברור שהכתוב/עזרא רואה בזה בבואה לבעיה עמוקה ורחבה הרבה יותר, מבלי להיכנס לשאלה הכמותית כמה הנגע הזה פשה בשאר העם.

לא ברור מתוך הכתוב מה היה הרקע ההיסטורי לתופעה זו של נישואי תערובת⁷, והאם היתה לאותם שרים תפיסה אידיאולוגית-דתית שונה ביחס לנישואין אלו. גם לא ברור מי היו אותן נשים (נוכריות, שומרוניות), והאם התופעה הזאת אפיינה את עולי בבל או גם/רק את שארית הפליטה בארץ.

כבר מהדיווח של השרים לעזרא על תופעת נישואי התערובת, עולים שני אלמנטים מובהקים המלמדים על התפיסה שלהם ביחס לסוגיה. ראשית הם אומרים: "לא נבדלו הָעַם... מַעֲמֵי הָאָרְצוֹת כְּתוֹעֲבֹתֵיהֶם לְכַנְעֵנִי הַחֲתִי הַפְּרָזִי הַיְבוּסִי הָעַמֹּנִי הַמְּאָבִי הַמְּצָרִי וְהָאֲמֹרִי". השרים מספחים שמות של אומות מעמי כנען שברור כי הן אינן קיימות עוד, יחד עם אומות שיתכן שהיו מהן בארץ. ברור כי מטרתם היא לקשור את נישואי התערובת של דורם עם האיסור בספר דברים, ועם תועבות ע"ז שלהם, ולקבוע כי ישראל מנועים מלהתחתן עם שכניהם כמו עם שבעת העממים הנקובים בתורה.

⁷ הרב מדן העלה את האפשרות שנשים אלו נלקחו כנשים שניות על גבי הנשים היהודיות שלא עלו מבבל עם בעליהן. רמז לכך ניתן אולי לשמוע בנבואתו של מלאכי (ב י-טז), המזוהה אצל חז"ל עם עזרא עצמו, ונראה כמי שמחזיק בהשקפה דומה ביחס לנשים נוכריות שנכנסו ל"זרע א-לוהים": "הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכָלֵנוּ הֲלוֹא אֶ-ל אֶחָד בְּרָאֵנוּ מִדּוֹעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאֶחָיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ. בְּגִדְהָ יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נַעֲשֶׂתָה בְּיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלַם כִּי חָלַל יְהוּדָה קֹדֶשׁ ה' אֲשֶׁר אָהַב וּבָעַל בַּת אֵל נָכֵר. יְכַרֵּת ה' לְאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָה עַר וְעָנָה מֵאֵהָלִי יַעֲקֹב וּמִגִּישׁ מִנְחָה לֵה' צָב-אוֹת: וְזֹאת שְׁנִית תַּעֲשׂוּ כִסּוֹת דְּמָעָה אֶת מִזְבַּח ה' בְּכִי וְאַנְקָה מֵאִין עוֹד פְּנוֹת אֶל הַמִּנְחָה וְלִקְחַת רָצוֹן מִיִּדְכֶם. וְאַמְרַתֶּם עַל מֵה עַל כִּי ה' הָעֵיד בֵּינְךָ וּבֵין אִשְׁתְּ נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אָתָּה בְּגִדְתָּהּ בָּהּ וְהִיא חִבְרָתָהּ וְאִשְׁתְּ בְרִיתָהּ. וְלֹא אֶחָד עָשָׂה וּשְׂאָר רוּחַ לֹו וּמֵה הָאֶחָד מִבְּקֶשׁ זֶרַע אֶ-לֵהִים וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחְכֶם וּבְאִשְׁתְּ נְעוּרֶיךָ אֵל יִבְגַּד. כִּי שָׂנֵא שְׁלַח אֶמֶר ה' אֶ-לֵהִי וְשְׂרָאֵל וְכִסָּה חֶמְסָה עַל לְבוּשׁוֹ אֶמֶר ה' צָב-אוֹת וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחְכֶם וְלֹא תִבְגְּדוּ".

גם הביטוי תועבה ממשיך את קו המחשבה הזו, שכן הוא מזוהה במקרא עם ע"ז ועריות גם יחד, ובמובן הזה יש כאן כפל משמעות – אזכור של איסור החיתון עם שבעת העממים בגלל דבקותם בע"ז, וקשר משפחתי עם הגוי שנתפס בעצמו כתועבה של עריות.

הנקודה השניה שעולה בדבריהם חושפת באופן ממוקד את תפיסתם: "והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות". המינוח "עם קדוש" הרוחני-דתי של ספר דברים, הופך ל-"זרע הקודש" גנטי-ממשי בדורו של עזרא. במקום קולקטיב שמגדיר עצמו על בסיס חיבור לאומי אל הקודש, הקודש מיוחס לזרע הממשי והמולד.

עזרא (ט, י-יב) עושה מהלך דומה אשר מהווה מעין דרשת הכתוב קדומה⁸, כאשר הוא מתוודה על עוון העם הוא משלב בדבריו מוטיבים משלושה מקורות שונים בתורה:

(י) ועתה מה נאמר א-להינו אחר זאת כי עזבנו מצותיה:

(יא) אשר ציית ביד עבדי הנביאים לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבותיהם אשר מלאה מפה אל פה בטמאתם:

(יב) ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנותיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם:

(עזרא ט, י-יב)

הפתיחה והסיום של דבריו קושרים את חטא נישואי התערובת לירושת הארץ. קישור זה מתאים למוטיב חוזר בתורה, לפיו שני החטאים של עריות וע"ז, הם שגרמו לכך שישראל יורשים את יושבי הארץ שחטאו בהם. אלא שלכאורה בנישואי התערובת עם שכניהם לא נראה שהיה מעורב אף לא אחד מהחטאים הללו. אנו לא שומעים את עזרא ונחמיה (ושאר נביאי בית שני) שקובלים על ע"ז בדורם, ולכאורה גם חטא עריות אין כאן.

אל מול זה ניצבים המשך דבריו של עזרא. התיאור "ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבותיהם אשר מלאה מפה אל פה בטמאתם" כולל מושגים שנראים כלקוחים מפרשיות העריות של ספר ויקרא (יח, יט-כה): "ואל אשר בנדת טמאתה לא תקרב לגלות ערותה... אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם. ונתמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה". דהיינו, עזרא רואה בקשר עם הנוכריות מעשה שהוא מעולם העריות, במובן שהוא אסור בעצמותו בלא קשר להשלכות הסביבתיות שלו. עצם הקשר עם הנוכרית יש בו טומאה. מושג שהולם את המינוח "זרע הקודש" שהוזכר לעיל.

הפרשיה השנייה שעזרא מתכתב עימה היא איסור חיתון עם שבעת העממים. איסור זה כולל את הבנים והבנות גם יחד. אל מול הנאמר בספר דברים (ז): "ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנה", עזרא קובע: "ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנותיהם אל תשאו לבניכם". החידוש בדברי עזרא הוא שהאיסור חל לא רק עמי כנען, אלא גם על הנוכרים שחיים בתקופתו בארץ ישראל.

⁸ קויפמן (תולדות האמונה הישראלית, כרך רביעי ספר ראשון, עמ' 291-293) מתאר זאת כמדרש ההלכה הראשון בהיסטוריה, אך הוא לא מנתח את המדרש עצמו.

לבסוף, עזרא מחבר את איסור החיתון גם לפרשיית עמוני ומואבי (דברים כג), ומרחיב אותו לכל מגע שהוא עם הנוכרי. לגבי עמון ומואב נאמר: "לא תִּדְרֹשׁ שְׁלֹמֶם וְטוֹבְתָם כָּל יְמֵיךָ לְעוֹלָם", וכך עזרא גם סבור שהדין עם יושבי הארץ כולם: "וְלֹא תִּדְרֹשׁוּ שְׁלֹמָם וְטוֹבְתָם עַד עוֹלָם".

החיבור המשולש של עזרא בין פרשיות העריות, שבעת עממים ועמון ומואב, הופך את האיסור למגע עם הנוכרי לטוטאלי. זהו איסור עצמי כעריות, אשר אוסר חיתון כשבעת עממים, וכל מגע חיובי שהוא כבפרשת עמוני ומואבי. זאת ועוד, כל הפרשיות הללו מושלכות על הנוכרים שבהם התערבו בני דורו של עזרא, אשר כנראה לא זוהו עם אף אחד מעמים אלו.

כפי שחז"ל עושים ברבות הימים, מדרש ההלכה של עזרא לוקח את הפסוק ומתאים אותו להתמודד עם הבעיה האקטואלית שניצבת בפני הפוסק. בעזרת מדרש ההלכה הוא שואב את המשמעות המקבילה וההשלכה שלה על מציאות ימיו. הוא אכן מרחיב את גבולות איסור המגע עם הנוכרים ונותן לו אופי חדש, אם מתוך תפיסה רוחנית-דתית שהתפתחה בבבל או מתוך החשש להשפעה הדרמטית שתהיה לתופעה זו על האפשרות לקומם מחדש את הבית השני וממלכת ישראל.

אם כן, עזרא ודאי מתנגד בדורו לגישה המתוארת בישיעיהו (נו): 'וְאֵל יֹאמֶר בֶּן הַנֶּכֶד הַנִּלְוָה אֶל ה' לֵאמֹר הַבְּדִיל וַיְבַדְּלֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ, וְהוּא עֲצָמוּ מִיֵּצֵר חַיִּץ בְּרוּר בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים: "לֹא נִבְדְּלוּ הָעַם יִשְׂרָאֵל וְהַכְּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת כְּתוֹעֲבֵיהֶם".

מגמה זו בוטאה על ידי חז"ל כבסיס לייחוסם הכשר של העולים מבבל בדורו של עזרא (קידושין סט, ב): "אמר ר' אלעזר: לא עלה עזרא מבבל - עד שעשאה כסולת נקיה ועלה"⁹.

כפי שציינו לעיל, מסתבר שפועלו של עזרא בגירוש הנשים הנוכריות לא היה סוף הסיפור, והתופעה לא נעלמה כליל מן הנוף, שכן אנו מוצאים כי נחמיה נאלץ גם הוא להתמודד עם תופעה דומה:

(א) בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֹפֶר מִשָּׁה בְּאָזְנֵי הָעַם וְנִמְצָא כְּתוּב בּוֹ אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא עִמָּנִי וּמִאֲבִי בְּקֵהַל הָאֶל-לְהִים עַד עוֹלָם:

(ב) כִּי לֹא קִדְמוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלֶחֶם וּבְמִים וַיִּשְׁכַּר עַלְיוֹ אֶת בְּלֶעַם לְקַלְלוֹ וַיַּהַפֵּךְ אֶל-לְהִינוּ הַקְּלָלָה לְבִרְכָה:

(ג) וַיְהִי כִּשְׁמַעֵם אֶת הַתּוֹרָה וַיְבַדְּלוּ כָּל עֶרֶב מִיִּשְׂרָאֵל:

(נחמיה יג, א-ט)

נחמיה ממשיך בקו אותו התווה עזרא באשר הוא מסיק מן האיסור של העמוני והמואבי להסיר "כל ערב מישראל". בהמשך נחמיה פועל באופן אקטיבי גם אל מול אלו שלא נבדלו מאליהם מן הנוכרים:

⁹ מדברי חז"ל עולה שהבעיה פשתה בקרב הנוותרים מיושבי הארץ, ויתכן שאלו הושפעו יותר מן האסכולה האוניברסלית שראינו בפרק הקודם.

- (כג) גם בַּיָּמִים הֵהֵם רָאִיתִי אֶת הַיְהוּדִים הַשִּׁבּוּ נָשִׁים אֲשֶׁדְּדוּת עֲמָנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת:
 (כד) וּבְנֵיהֶם חָצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁדְּדוּת וְאֵינָם מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכָלְשׁוֹן עִם וָעַם:
 (כה) וְאָרִיב עִמָּם וְאֶקְלָלֵם וְאֶכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וְאֶמְרָטֵם וְאֶשְׁבִּיעַם בְּאֱלֹהִים אִם תִּתְּנוּ בְּנֵיכֶם לְבָנֵיהֶם וְאִם תִּשְׂאוּ מִבְּנֵי יֵהָם לְבָנֵיכֶם וְלָכֶם:
 (כו) הַלּוֹא עַל אֱלֹהֵי חֲטָא שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבְגוֹיִם הַרְבִּים לֹא הָיָה מֶלֶךְ כְּמֹהוּ וְאֶהוּב לְאֱלֹהֵיו
 הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל גַּם אוֹתוֹ הֶחְטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנְּכָרִיּוֹת:
 (כז) וְלָכֶם הַנִּשְׁמַע לַעֲשֹׂת אֵת כָּל הַרְעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לְמַעַל בְּאֱלֹהֵינוּ לְהַשִּׁיב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת:
 (כח) וּמִבְּנֵי יוֹדְעֵ בֶן אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגְּדוֹל חָתָן לְסַנְבַּלֵּט הַחֹרְגִי וְאֶבְרִיחָהוּ מֵעָלִי:

(נחמיה יג, כג-כח)

דבריו של נחמיה מוסיפים נדבך על אלו של עזרא, ואולי אף משנים מעט את תפיסת האיסור. נחמיה מזכיר בדבריו את שלמה המלך שנשותיו החטיאו אותו והוא ירד מגדולתו. אמנם אצל שלמה הנביא מספר לנו על היגררות מעשית בעקבות נשותיו לע"ז, תופעה שכפי שצינו אין לה רמז בתחילת ימי בית שני. נראה שנחמיה ממיר את חטא העבודה הזרה בספר דברים ובמעשהו של שלמה, במוטיב רחב יותר של "בגידה תרבותית-דתית": "הַנִּשְׁמַע לַעֲשֹׂת אֵת כָּל הַרְעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לְמַעַל בְּאֱלֹהֵינוּ". בניגוד לעזרא שראה בעצם הקשר האישותי בעיה דתית, נחמיה מניח את הדגש דווקא על הילדים: "וּבְנֵיהֶם חָצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁדְּדוּת וְאֵינָם מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכָלְשׁוֹן עִם וָעַם". באופן כללי נראה שהמוקד שלו הוא על הדור הבא – "וְאֶשְׁבִּיעַם בְּאֱלֹהִים אִם תִּתְּנוּ בְּנֵיכֶם לְבָנֵיהֶם וְאִם תִּשְׂאוּ מִבְּנֵי יֵהָם לְבָנֵיכֶם וְלָכֶם".

סיכום – המחלוקת מימי שיבת ציון דרך חז"ל ועד הרמב"ם וריה"ל

נדמה שבימי בית שני, עת התחילה תופעת ההתייחדות להתרחב ולהתגבר עלתה שאלה יסודית – מה הוא עם ישראל? האם הוא מרכז אמוני שקורא לשאר עמי הארץ להצטרף אליו לאמונה בה' ורואה בכך תופעה מבורכת, או שמא מדובר בזרע קודש, עם לאומי-אתני שלא ניתן להצטרף אליו, ואדרבה, יש להיאבק בתופעה זו? מחלוקתם של ישעיהו וזכריה עם זרובבל, עזרא ונחמיה היא בשאלה אם עם ישראל הוא מרכז רוחני-אמוני, תפיסה שעל פיה קבלת הגויים תחת כנפי השכינה היא תופעה מבורכת שיש לשאוף אליה, או שעם ישראל מאופיין קודם כל בלאומיות-אתנית-ביולוגית שלא מאפשרת הצטרפות של נוכרים.

המחלוקת הזו איננה זרה לאוזנינו. פגשנו אותה בלבוש וסגנון שונה במחלוקת הרמב"ם וריה"ל – הדעת והמוסר או הסגולה, הבחירה האנושית או הא-לוהית. "העניין הא-לוהי" של ריה"ל איננו בדיוק "זרע הקודש" של עזרא, והפילוסופיה האוניברסלית של הרמב"ם איננה האוניברסליזם שהמקדש במרכזו אצל ישעיהו, אך הקווים הללו ממשיכים להיות קווי השבר בין התפיסות השונות ביחס לייחודו של עם ישראל, וממילא גם נגזר מהם היחס לגיור.

בתווך בין התפיסות השונות במקרא ובין הראשונים עומדים חז"ל המבטאים עמדה ממצגת. מחד, ברור כי חכמים אימצו את הגישה האוניברסלית מעצם העובדה שהם איפשרו ומיסדו את האפשרות להצטרף לעם ישראל על ידי הגיור. אין כמעט הדים לגישת "זרע הקודש" האתני בחז"ל בנוסח של עזרא ונחמיה. חכמים מדגישים את הממדים הרוחניים של הכניסה תחת כנפי השכינה, וההצטרפות לאמונה בה' ועבודתו:

תניא, רבי חנניא בנו של רבן גמליאל אומר: מפני מה גרים בזמן הזה מעונין, ויסורין באין עליהן? [...] אחרים אומרים: **מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה**. אמר ר' אבהו, ואיתימא ר' חנינא: מאי קראה? ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' א-להי ישראל אשר באת לחסות וגומר.

(יבמות מח, ב)

דבר אחר ואהבת את ה' א-להיך, אהבהו על הבריות כאברהם אביך כענין שנאמר – ואת הנפש אשר עשו בחרן, והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינם יכולים אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירם **ומכניסם תחת כנפי השכינה**.

(ספרי ואתחנן לב)

מאידך, בניגוד לגישתו המרחיבה של ישעיהו, ראינו כי רוב המקורות בחז"ל מאמצים קו מאופק וזהיר, שלא לומר מסתייג, מגיור בכלל ומגיור לא כן בפרט. הליך הגיור עצמו כולל אלמנט של דחיית הגר:

אמר מר: גר שבא להתגייר, אומרים לו: מה ראית שבאת להתגייר? ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות. מ"ט? דאי פריש נפרוש, דא"ר חלבו: **קשים גרים לישראל כספחת**, דכתיב: ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב.

(יבמות מז, ב)

אמנם, ישנו פער גדול בין ההסתייגות של חכמים לזו של עזרא. הם אינם קובלים על עצם האפשרות להצטרף אלא על הסכנות הרוחניות שהגיור טומן בחובו (רות זוטא א, יב; עבודה זרה ג, ב).

כמו בסוגיות רבות אחרות, גישות אינן נעלמות, אלא פושטות ולובשות צורה, והקווים המרכזיים שלהן ממשיכים ומתפתחים בצורות שונות. במקרה שלנו, כפי שראינו ועוד נראה, היתה להן השפעה עמוקה על תפיסת הגיור במחשבה ובמעשה.

בפרקים הבאים נמשיך לעסוק בסוגייה נוספת במצוות התורה הנוגעת לחיבור עם העמים השונים והיחס אליהם – סוגיית איסורי החיתון עם העמים השונים וביורר סיבות האיסור.